

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง สำหรับการพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดประสาน อัครา เมธาสุก^{a*} และอัศรา ศิลป์สุข^b

Transformative Learning Facilitation for Synergistic Community and City Development

Akara Metasuk^{a*} and Aksara Silksuk^b

^aคณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อำเภอดงหลวง จังหวัดพทุมธานี 12120

^bบ้านเรียนสมดุสิต จังหวัดลำปาง 52100

^aFaculty of Learning Sciences and Education, Thammasat University, Khlong Luang District, Pathum Thani 12120, Thailand

^bSomdulchevit Homeschool, Lampang 52100, Thailand

*Corresponding author. E-Mail address: metasuk.a@gmail.com

Received: 20 October 2020; Revised: 2 December 2020; Accepted: 18 December 2020

บทคัดย่อ

การมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรที่หลากหลายในการพัฒนาชุมชนและเมืองเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมมีความซับซ้อนและไม่สามารถจัดการได้อย่างราบรื่นผ่านการบริหารจัดการโดยผู้มีอำนาจในส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว งานวิจัยชิ้นนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการและกระบวนการวิจัยฐานรากเพื่อสร้างตัวแบบแนวทางการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและเมือง โดยได้ค้นพบขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการจัดการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน พร้อมทั้งนำเสนอองค์ประกอบในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล 4 ขั้นตอน การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง 5 ขั้นตอน การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนและเมือง 3 ฐานชั้น การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดประสาน 6 ขั้นตอน ตลอดจนสร้างตัวแบบคุณลักษณะพื้นฐานของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ 3 องค์ประกอบ ซึ่งในงานวิจัยนี้พบว่าการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชนหรือเมือง ต่างมีความคล้ายคลึงกัน มีความสอดคล้องกัน และสามารถใช้งานร่วมกันได้ โดยมีจุดตั้งต้นมาจากการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจช่วยให้การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและเมืองทั้งในบริบทการศึกษาและการเรียนรู้แบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ มีความยั่งยืน และก่อประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริงผ่านการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมทั้งในระดับการวางแผนและการปฏิบัติการ

คำสำคัญ: การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาชุมชน การพัฒนาเมือง การสอดประสาน

Abstract

Citizen and organizational participation in community and city development have been increasingly important. This is especially true in the context that social, cultural, economic, and environmental situations are complex and cannot be managed through the power of centralization. This study utilized the action research and grounded theory research methodologies to synthesize the principles of transformative learning facilitation for community and city development. It discovered: four basic steps of learning facilitation management; four steps of personal transformative learning facilitation; five steps of transformative learning group facilitation; three layers of learning facilitation for community and city development; six steps of learning facilitation for synergistic community and city development; and three competences of learning facilitator. This study suggested that, by having engagement in mind, learning facilitation in personal, group, community and city levels are comparable, related, and can be applied with one another. These findings may assist the process of community and city development, whether in formal and informal education contexts, to be more systematic, sustainable, and beneficial for the community with collaborative participation of all sectors in both planning and action stages.

Keywords: Learning Facilitation, Transformative Learning, Community Development, City Development, Synergy

บทนำ

การพัฒนาเมืองและการขยายตัวของเมืองยังคงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งเชิงบวกและเชิงลบ (Chen et al., 2020) ในด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางอาหาร การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัย การใช้ชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การเกิดชุมชนแออัด และการเข้าถึงการดูแลสุขภาพเนื่องจากสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนต่อเนื่องได้ในวงกว้าง (Moore et al., 2003) การพัฒนาชุมชนและเมืองจึงไม่อาจจัดการด้วยมุมมองของรัฐหรือฝ่ายบริหารจัดการเมืองเพียงอย่างเดียว การเปลี่ยนมุมมองจากการบริหารจัดการโดยส่วนกลางมาสู่การพัฒนาแบบสอดคล้องประสาน (Synergism) หรือแบบมีส่วนร่วมในการวางแผน (Collaborative Planning) อาจสร้างความยั่งยืนได้มากกว่าทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Xing et al., 2013) นับเป็นการวางแผนในรูปแบบกระบวนทัศน์ใหม่ (The New Paradigm of Planning) (Purbani, 2017) โดยสิ่งที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้และความร่วมมือของคนในชุมชน คือ *การเรียนรู้* หรือการแบ่งปันข้อมูลและการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน

การเรียนรู้และการศึกษาในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 ได้มุ่งความสนใจมาสู่การเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ซึ่งสามารถสร้างองค์ความรู้ให้ตนเองได้ในเชิงรุก (Active Construction) (Kulikowskikh et al., 2020; Tait-McCutcheon et al., 2011) โดยเชื่อว่าประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ความรู้เดิมได้รับการเชื่อมต่อกับความรู้ใหม่จนเกิดเป็นรูปแบบของความเข้าใจชุดที่ต่างไปจากเดิมได้ (Alvarez, 1990) การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบนี้ต้องอาศัยโครงสร้างทางการเรียนรู้ที่สนับสนุนให้เกิดการทบทวน การผสานความรู้ และการสร้างความรู้ในตนเอง (OECD, 2018) โดยมีการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เป็นส่วนช่วยสนับสนุนให้ได้รับประสบการณ์ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและวัตถุแวดล้อม

แนวคิดแบบสรคณิยมเชิงสังคม (Social Constructivism) สนับสนุนหลักการสร้างสรรค์ความรู้นั้น โดยเน้นย้ำว่าระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมมีส่วนสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ได้ (Berger & Luckmann, 1991) แนวคิดนี้ก้าวข้ามภาพจำของครูในฐานะผู้กุมอำนาจด้านความรู้ซึ่งมักพบได้ในการจัดการศึกษาแบบทางการ (Formal Education) ไปจนถึงการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบบแบ่งระดับชั้นเชิงอำนาจ การจะทำให้เกิดการเรียนรู้แบบสรคณิยมได้ การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้จะต้องส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ผ่อนคลาย และเป็นมิตร กระตุ้นการใช้ประสาทสัมผัสและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และกระจายอำนาจอย่างเท่าเทียมมากขึ้น (Bond, 2020; McDaniel, 2014) ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเปลี่ยนแปลงตนเองในเชิงรุก ในด้านชุมชนและเมือง การใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายหรือร่วมกันขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชนของตนเองจะไม่ใช่เพียงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันเท่านั้น แต่ข้อมูลที่ได้รับอาจทำให้แต่ละฝ่ายเกิดการลุ่มคิดและมองเห็นประเด็นที่เคยมองข้าม ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองและองค์กร

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง (Self Transformation) อาจทำได้ผ่านกระบวนการที่หลากหลาย วิธีการหนึ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้สึกไว้วางใจและการเสริมพลังเชิงบวกสามารถพบได้ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ซึ่งกระทำผ่านการใคร่ครวญ (Contemplation) เน้นการพัฒนาจิตใจของบุคคล การทำให้บุคคลเปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับตนเอง โลก และผู้อื่น เกิดความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมรอบกาย โดยปราศจากอคติ และสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างกลมกลืน (Wamsler, 2020) แนวทางนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตนเองในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การพัฒนาที่ดีทั้งในด้านสุขภาวะ การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมุมมองด้านการศึกษา ซึ่งพบว่าจิตตปัญญาศึกษายังส่งผลดีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วย (Johannes, 2012; Waters et al., 2015) หลักการความเชื่อพื้นฐานแบบองค์รวม (Holism) ของจิตตปัญญาศึกษา นำมาสู่แนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจภายในซึ่งรวมถึงความรู้สึกนึกคิด การฝึกฝนเพื่อการมีสติ การตระหนักรู้เท่าทันแรงจูงใจและความต้องการต่างๆ การปล่อยวาง

การเตรียมจิตใจให้พร้อมสำหรับใคร่ครวญ เปิดรับความเป็นไปได้ ผ่อนคลาย และวางใจ มุมมองดังกล่าวทำให้แนวทางจิตตปัญญาศึกษาถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายโดยเป็นที่รู้จักในฐานะเครื่องมือการฝึกปฏิบัติสำหรับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) และการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Education) (Morgan, 2015)

ในสถานการณ์โลก ชุมชน และเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันอยู่ตลอดเวลา การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้จึงมีความสำคัญต่อการจัดการข้อมูลและสร้างประสบการณ์เพื่อช่วยนำความรู้มาใช้ในการจัดการกับสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้ พร้อมทั้งนำพาให้กลุ่มคนหรือชุมชนได้ขบคิดและดำเนินการให้ชุมชนและเมืองสามารถบรรลุเป้าหมายและกระทำการได้อย่างทันทั่วทั้งที่ (Berta et al., 2015) การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้จึงเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญที่สนับสนุนให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ภายในกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้ (Dismukes & Smith, 2017)

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนและเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการสร้างสรรค์นวัตกรรมด้วยองค์ความรู้จากฐานราก (Grassroots Innovation) (Seyfang & Haxeltime, 2010) เนื่องจากบุคคลเป็นหน่วยย่อยที่อาจส่งแรงกระตุ้นต่อการพัฒนาที่ต่อเนื่องขึ้นไปในระดับกลุ่มและระดับชุมชนได้ การเน้นย้ำการพัฒนาที่ใส่ใจต่อการขับเคลื่อนระดับพลเมือง (Citizenship) จึงนับเป็นการจัดการแบบล่างขึ้นบน (Bottom-Up) (Na Chiangmai, 2017) ซึ่งสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์หรือความจำเป็นของคนในพื้นที่ พร้อมทั้งทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากฐานรากเพื่อการพัฒนาชุมชนและเมืองได้อย่างคุ้มค่า ในปัจจุบันการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงถูกศึกษาและนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงจากระดับบุคคลแล้วอย่างแพร่หลาย และได้รับผลดีทั้งในระดับกลุ่มงานและระดับองค์กร (Asdornnithee et al., 2020; Kwanmongkol & Rattana-Ubol, 2020) การศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบการขับเคลื่อนแบบองค์รวมหรือแบบมีส่วนร่วมเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับชุมชนและเมือง ซึ่งมีความซับซ้อนและมีปัจจัยแวดล้อมจำนวนมากจึงอาจนำไปสู่การสร้างสรรค์องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และเมือง รวมทั้งเป็นแนวทางในการตัดสินใจสำหรับผู้พัฒนา และเสนอแนะนโยบายพร้อมกันนั้นก็ช่วยส่งเสริมให้เกิดการขยายผลประยุกต์ใช้การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในบริบทที่หลากหลายและสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคได้ต่อไป

เพื่อให้การพัฒนาชุมชนและเมืองมีความสอดคล้องกับความจำเป็นของชุมชน การศึกษาแนวทางการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและเมืองอย่างมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะช่วยบ่มเพาะการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน รักษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พื้นฟูสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมคุณภาพชีวิต โดยทำให้การพัฒนาชุมชนและเมืองมีความยั่งยืน ส่งผลดีต่อประชากรของประเทศและประชากรโลก และเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างอาจไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพหากประชากรและบุคคลในภาคส่วนต่าง ๆ ไม่เห็นความสำคัญหรือไม่ร่วมมือกัน ดังนั้น การออกแบบและการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาชุมชนและเมืองจากฐานรากจึงกลายเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นในการขับเคลื่อนประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศกำลังพัฒนา โดยในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีการวิจัยฐานราก (Grounded Theory) ประกอบกับการศึกษาการปฏิบัติการภายใต้วิธีการแบบจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลและกลุ่ม และการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้สำหรับการพัฒนาชุมชนและเมือง และสร้างตัวแบบแนวทางการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับการพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดคล้องประสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยฐานราก (Grounded Theory Research) ศึกษาการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนและเมืองทั้งในบริบทแบบทางการ (มีการจัดพื้นที่การสร้างการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ) และไม่เป็นทางการ (การสร้างการเรียนรู้ในวิถีชีวิต) ในองค์กรและในพื้นที่ชุมชนใน 5 จังหวัดของประเทศไทย โดยเลือกอย่างเจาะจงประกอบกับการพิจารณาความเป็นไปได้ในการเข้าร่วมการศึกษาของหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลักในพื้นที่ตลอดช่วงเวลาที่วิจัย ได้แก่ เชียงใหม่ น่าน แม่ฮ่องสอน อุตรดิตถ์ และระยอง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ในด้านการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาเมืองในรูปแบบที่แตกต่างกัน และได้รับการมุ่งเป้าในการพัฒนาเมืองโดยสอดคล้องกับแนวทางไทยแลนด์ 4.0 การวิจัยนี้เป็นการศึกษากรณีตัวอย่างหลายกรณี (Multiple Case Studies) เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือได้และสนับสนุนให้สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้ในวงกว้างมากขึ้น จึงมีการหาจุดร่วมของข้อมูลจากแหล่งที่มาข้อมูลที่หลากหลายและสังเคราะห์ภาพรวมของปรากฏการณ์ตามรูปแบบการสร้างทฤษฎีแบบการวิจัยฐานราก โดยดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนธันวาคม 2561 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2562 และสังเคราะห์ข้อมูลจากบริบทของปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสนาม

ความเชื่อถือได้ของข้อมูลในงานวิจัยนี้ได้รับการตรวจสอบแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยพิจารณาข้อมูลจากหลากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อำนวยการกระบวนการเรียนรู้ ประชาชนผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ (ผู้เรียนรู้) และบุคคลฝ่ายบริหาร ใน 5 จังหวัด โดยผู้เข้าร่วมทั้งหมดเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดที่ศึกษาและไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้วิจัยโดยตรง มีอายุ 18 ปีขึ้นไป มีสติสัมปชัญญะครบถ้วน ทั้งเพศชายและหญิง มีผู้เข้าร่วมมากกว่า 700 คน โดยมีผู้ถูกสัมภาษณ์เชิงลึกและผู้เข้าร่วมสนทนา กลุ่มรวมทั้งสิ้น 60 คน ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล 3 วิธีประกอบกัน ได้แก่ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีประเด็นการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ได้แก่ 1) ลักษณะการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง 2) ลักษณะผู้อำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง และ 3) ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน และเมือง ที่เกิดขึ้นจากการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง มีการนำเสนอข้อมูลในกลุ่มผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยอย่างสม่ำเสมอโดยทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออกได้อย่างเต็มศักยภาพจนได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ข้อมูลจากการวิจัยนี้ถูกบันทึกในลักษณะตัวอักษร ภาพวาด ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว และเสียง จากนั้นจึงนำเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์ทฤษฎีตามแนวทางการวิจัยฐานราก โดยมีการใส่รหัสข้อมูล (Code) เพื่อจัดแนวคิด (Concept) จัดกลุ่มประเภทแนวคิด (Conceptual Category) และสร้างกรอบแนวคิด (Theme) การจัดการข้อมูลนี้เป็นการดำเนินการที่เกิดขึ้นตลอดเวลาและเปลี่ยนแปลงตามข้อมูลที่เกิดขึ้นตลอดการทำงานวิจัย พร้อมทั้งมีการวิเคราะห์แบบข้ามกรณีศึกษา (Thematic Analysis Across the Cases) เพื่อค้นหาความสอดคล้องร่วมในกรณีศึกษาทั้งหมด

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ทั้ง 5 จังหวัด ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยได้นำเครื่องมือและหลักการที่เกี่ยวข้อง (ตารางที่ 1) มาใช้ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง ดังตัวอย่างในรูปที่ 1 โดยได้มีการปรับปรุงกระบวนการและขั้นตอนในการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นในทุกพื้นที่จากกรณีศึกษาหลายกรณีตลอดช่วงเวลาในการศึกษาวิจัย พร้อมกันนั้นก็รวบรวมข้อมูลที่อาจนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ โดยครอบคลุมเกี่ยวกับลักษณะการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง ลักษณะผู้อำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง และลักษณะกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน และเมือง ที่เกิดขึ้นจากการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนชุมชนและเมือง โดยมีข้อค้นพบซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์ภาพรวมและจุดร่วมของทุกพื้นที่ได้ดังต่อไปนี้

การจัดการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Learning Facilitation Management)

การศึกษาวิจัยนี้พบแนวทางในการจัดการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยความตั้งใจของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้และที่เกิดขึ้นอย่างไม่ได้ตั้งใจโดยมีชุมชนเป็นส่วนประกอบที่ทำให้เกิดกระบวนการเหล่านั้น (รูปที่ 2) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนที่เป็นแกนกลางสำคัญในวงจร ได้แก่

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดเป้าหมาย กระบวนการ ทรัพยากร และขอบเขตของการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ ขั้นตอนนี้มีการระดมความคิดเห็นของกลุ่มผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับความเป็นไปได้ ประเมินโอกาสของอุปสรรคและความล้มเหลว ศึกษาบทเรียนที่เคยเกิดขึ้นในอดีต กำหนดแนวทางการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ และนำไปสู่การเตรียมการที่จำเป็น โดยมีเครื่องมือและกระบวนการหลัก ได้แก่ สุนทรียสนทนา การระดมสมอง การใคร่ครวญ การโค้ชด้วยคำถาม และการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ด้วยภาพ

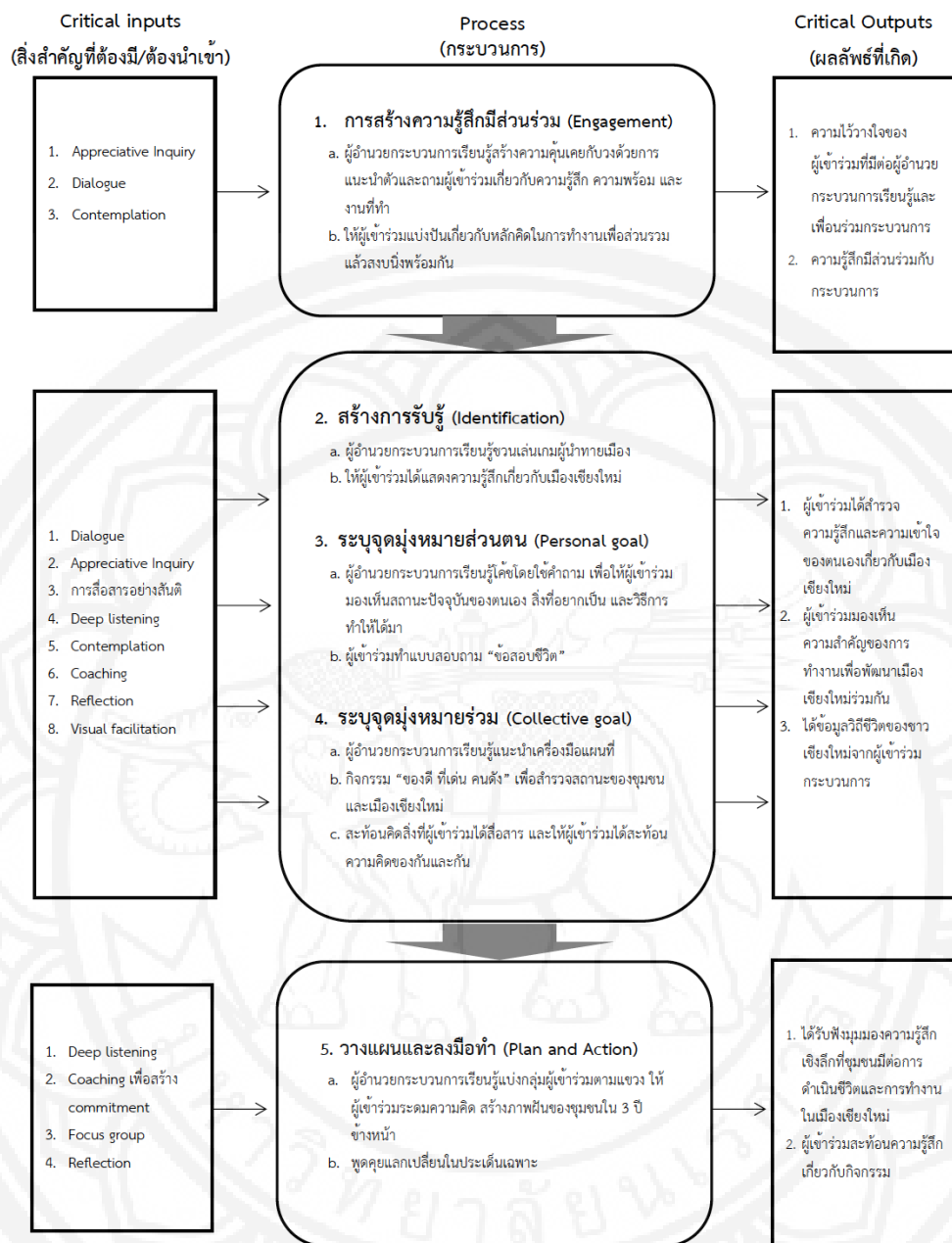
2. การทบทวนก่อนอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Before Action Review: BAR) ขั้นตอนนี้เป็นการทำความเข้าใจแผนการจกกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ เพื่อตรวจสอบความพร้อมของระบบและทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ อาจมีการปรับเปลี่ยนแผนการจกกิจกรรมได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์ที่เป็นจริงซึ่งอาจมีข้อจำกัดหรือโอกาสที่ต่างไปจากที่เคยได้คาดการณ์ไว้แต่เดิม โดยมีเครื่องมือและกระบวนการหลัก ได้แก่ สุนทรียสนทนา และการสื่อสารอย่างสันติ

3. กิจกรรมอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitative Activity) ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามแผนการดำเนินงาน อย่างไรก็ตามกิจกรรมอำนวยความสะดวกการเรียนรู้มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยในบางครั้งอาจมีความแตกต่างจากแผนที่ได้กำหนดไว้แต่เดิมโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ยังคงยึดเป้าหมายในการสร้างการเรียนรู้ที่สูงสุดตามความพร้อมของผู้เรียนรู้

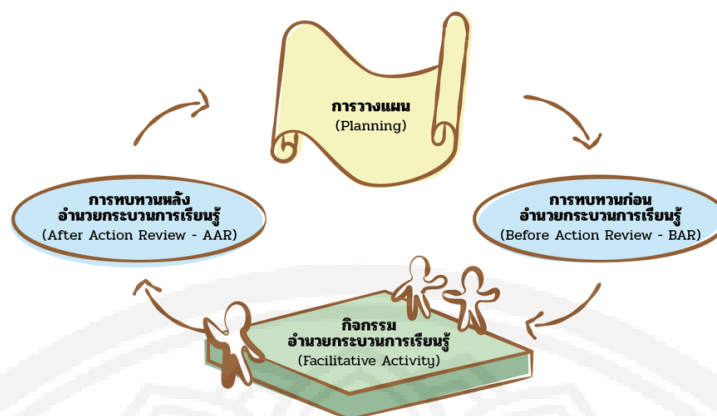
4. การทบทวนหลังอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (After Action Review: AAR) เป็นการสำรวจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสู่การสรุปบทเรียนร่วมกัน โดยมีเครื่องมือและกระบวนการหลัก ได้แก่ สุนทรียสนทนา การสะท้อนคิด การฟังอย่างลึกซึ้ง การสื่อสารอย่างสันติ และการใคร่ครวญ ประกอบกับการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ตารางที่ 1 ตัวอย่างหลักการและเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้

หลักการและเครื่องมือ	อ้างอิง
สุนทรียสาธิต (Appreciative Inquiry)	Cooperrider & Whitney, 2001
สุนทรียสนทนา (Dialogue)	Bohm, 2013
การสื่อสารอย่างสันติ (Non-Violent Communication)	Rosenberg & Chopra, 2015
การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening)	Chapman, 2012
การสะท้อนคิด (Reflection)	Gibbs, 1988
การสื่อสารด้วยภาพ (Visual Facilitation / Visualization)	Sibbet, 2001

รูปที่ 1 ตัวอย่างการนำหลักการและเครื่องมือเกี่ยวกับจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้ เพื่อการเปลี่ยนแปลงมาใช้ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (ตัวอย่างที่ผู้วิจัยเก็บระหว่างการศึกษาวัยนี้)

รูปที่ 2 วงจรการจัดการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้

ผลการทบทวนหลังกิจกรรมการเรียนรู้จะถูกนำมาใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้ครั้งต่อไป ทำให้การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เป็นการสร้างการเรียนรู้ให้แก่ทุกฝ่าย ในที่นี้รวมถึงการสร้างการเรียนรู้ให้แก่ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้ด้วยเช่นกัน

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล (Personal Transformative Learning Facilitation)

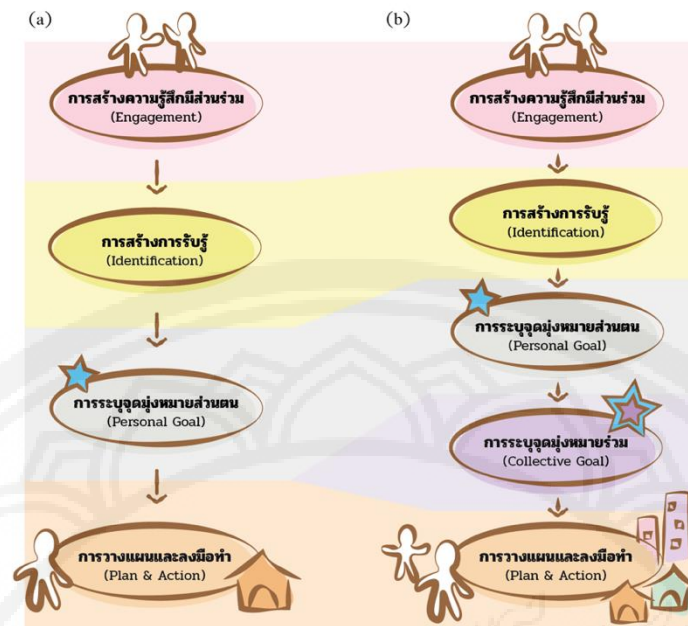
การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลอาจเกิดขึ้นได้โดยเห็นผลเป็นการเปลี่ยนมุมมอง วิธีคิด ความเชื่อ หรือพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งเป็นพื้นฐานของการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่ม องค์กร ชุมชน และเมืองต่อไป การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลประกอบด้วย 4 ขั้นตอน (รูปที่ 3(a)) ได้แก่

1. **การสร้างความรู้สึกร่วม (Engagement)** เป็นการทำให้เกิดความไว้วางใจและการมุ่งความสนใจไปยังกิจกรรมที่กำลังเกิดขึ้นด้วยความรู้สึกปลอดภัยและสบายใจ โดยอาศัยการจัดการกับกิจกรรมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการเลือกใช้ภาษา กาย สิ่งแวดล้อมทางสังคม และพื้นที่ทางกายภาพ
2. **การสร้างการรับรู้ (Identification)** ขั้นตอนนี้ประกอบด้วยการให้ผู้เรียนรู้ตระหนักถึงสถานะของตนเอง ความสำคัญของตนเอง จุดเด่นและสิ่งที่ตนเองต้องการได้รับการพัฒนา โอกาสและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น และโครงสร้างของสถานการณ์ที่ตนเองได้เผชิญในอดีต ปัจจุบัน และที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต
3. **การระบุจุดมุ่งหมายส่วนตัว (Personal Goal)** เมื่อได้ตระหนักถึงสถานะของตนเองและสิ่งแวดล้อมแล้ว ขั้นตอนนี้จะเป็นการระบุเป้าหมายปลายทางที่ผู้เรียนรู้ต้องการ โดยควรมีความชัดเจนและสามารถประเมินผลหรือรับรู้ได้เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้น
4. **การวางแผนและลงมือทำ (Plan & Action)** เมื่อผ่านมาถึงขั้นตอนนี้ ผู้เรียนรู้จะมีการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองในด้านความเชื่อและความเข้าใจบางส่วนหรือมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงในระดับสูงขึ้นแล้ว การวางแผนและลงมือทำจึงเป็นการทำให้ความเชื่อ ความเข้าใจ มุมมอง หรือวิธีคิดนั้นมีความมั่นคงแข็งแรงมากขึ้นหรือได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Group Facilitation)

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล แต่มีการเพิ่มขั้นตอน *การระบุจุดมุ่งหมายร่วม* (รูปที่ 3(b)) และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลร่วมด้วยตลอดกระบวนการ

การระบุจุดมุ่งหมายร่วม (Collective Goal) เป็นขั้นตอนที่แต่ละบุคคลได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จุดมุ่งหมายของตนเอง พร้อมกับสำรวจจุดมุ่งหมายของผู้อื่น นำมาสู่การผสานจุดมุ่งหมายส่วนตัวของแต่ละคนเข้าไว้ด้วยกัน ขั้นตอนนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนได้ละวางสิ่งที่ตนเองยึดถือลงและมองเห็นความเป็นตัวเองที่มีอยู่ในผู้อื่น

รูปที่ 3 เปรียบเทียบองค์ประกอบในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล (a) กับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง (b)

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและเมือง (Learning Facilitation for Community and City Development)

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนด้านการพัฒนาชุมชนและเมืองประกอบด้วยการจัดการกับองค์ประกอบที่ซ้อนทับกัน 3 ฐานชั้นในชุมชน (รูปที่ 4) ได้แก่

1. ฐานชั้นด้านจิตใจ (Mental Layer): การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้จะต้องทำให้เกิดการเปิดใจที่จะรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ไม่ยึดถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง และเชื่อมั่นในศักยภาพของการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลและการอำนวยความสะดวกเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลงมีหน้าที่สำคัญในฐานชั้นนี้

2. ฐานชั้นด้านปฏิสัมพันธ์ (Social Layer): เป็นกลไกการสื่อสารระหว่างกันที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงและเข้มข้น เพื่อนำไปสู่ปัญญาร่วมซึ่งทำให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

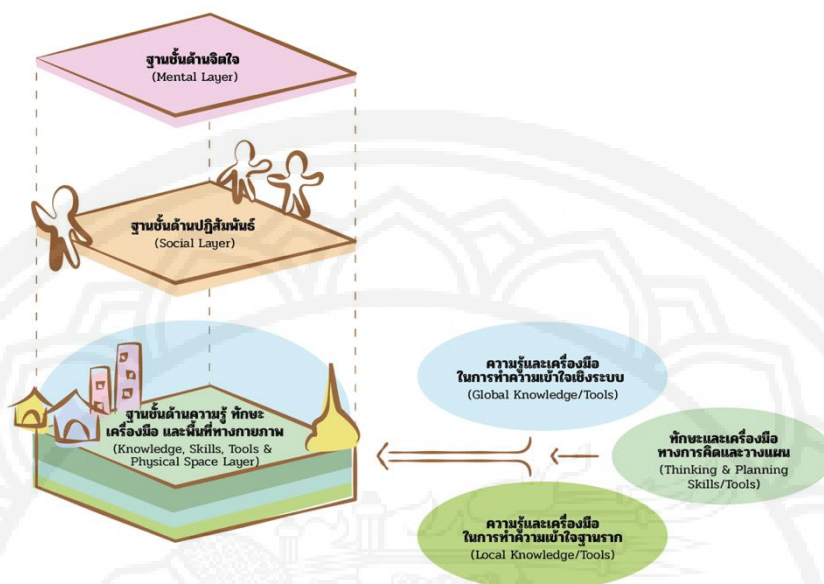
3. ฐานชั้นด้านความรู้ ทักษะ เครื่องมือ และพื้นที่ทางกายภาพ (Knowledge, Skills, Tools and Physical Space Layer): ความรู้และทักษะจะช่วยให้การดำเนินงานไม่ติดกรอบข้อจำกัดเดิมๆ ในขณะที่เครื่องมือและพื้นที่ทางกายภาพเป็นโครงสร้างที่อำนวยความสะดวกให้เกิดปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมต่อที่หลากหลาย

ในบริบทการพัฒนาชุมชนและเมือง ความรู้ ทักษะ และเครื่องมือที่จำเป็นในฐานชั้นด้านกายภาพ มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่

1. ความรู้และเครื่องมือในการทำความเข้าใจฐานราก (Local Knowledge/Tools): เป็นความรู้และเครื่องมือที่ใช้ในการทำความเข้าใจข้อมูลที่เกิดจากการสังมผัสประสบการณ์หรือการศึกษาอย่างลึกซึ้งในบริบทของพื้นที่

2. ความรู้และเครื่องมือในการทำความเข้าใจเชิงระบบ (Global Knowledge/Tools): เป็นส่วนประกอบซึ่งนำไปสู่การพัฒนาอย่างเท่าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่อาจมีผลต่อชุมชนและเมือง ความรู้และความเข้าใจเชิงระบบนี้นำไปสู่การพบทางออกของปัญหาด้วยวิธีการที่คนในชุมชนหรือในเมืองอาจไม่เคยนึกถึง

3. ทักษะและเครื่องมือทางการคิดและวางแผน (Thinking & Planning Skills/Tools): เนื่องจากการมีความรู้เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ การสนับสนุนด้วยเครื่องมืออำนวยความสะดวกจึงมีความจำเป็นเพื่อจะช่วยเหลือเสริมให้เกิดการฝึกฝนด้านการคิดและวางแผน

รูปที่ 4 การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและเมือง

การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดประสาน (Learning Facilitation for Synergistic Community and City Development)

การร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนและเมืองอย่างสอดประสานอาจทำได้ด้วยโครงสร้างที่คล้ายคลึงกับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง แต่ต้องถูกยกระดับให้เป็นการทำงานแบบกลุ่มในระดับชุมชนและเมือง (รูปที่ 7(b)) เมืองประกอบ 6 ขั้นตอน ได้แก่

- 1. การสร้างความเป็นชุมชน (Community Building):** มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสร้างความรู้สึกร่วมกัน โดยนอกจากจะสร้างความไว้วางใจให้เกิดกับแต่ละบุคคลในชุมชนแล้ว ยังต้องทำให้เครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความแน่นแฟ้นเพื่อที่จะพัฒนาชุมชนหรือเมืองได้ต่อไปด้วยตนเอง
- 2. การค้นหาประเด็นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Issue Identification):** กระบวนการนี้มีขั้นตอนย่อย ได้แก่ การค้นหาจุดเจ็บปวดของชุมชน การค้นหาจุดแข็งของชุมชน การวาดภาพฝันร่วมของชุมชน และการระบุจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่ชุมชนต้องการพัฒนาอย่างเร่งด่วน
- 3. การเรียนรู้ผ่านการวิจัยของชุมชน (Community Research):** ข้อมูลจากการวิจัยของชุมชนนี้สามารถนำไปใช้ในการค้นหาประเด็นการพัฒนาของชุมชนได้ การวิจัยดังกล่าวไม่ใช่การมุ่งเน้นค้นคว้าเพื่อสร้างผลงานทางวิชาการของชุมชน แต่คือการมุ่งเรียนรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง
- 4. การเรียนรู้ร่วมกับข้อมูลหรือผู้เชี่ยวชาญ (Co-Learning):** ขั้นตอนนี้เป็นการต่อยอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของคนในชุมชนโดยผสมเข้ากับองค์ความรู้ นวัตกรรม หรือเทคโนโลยีที่อาจช่วยหนุนแรงหรือส่งเสริมประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชนได้
- 5. การสร้างฉันทามติร่วมกัน (Community Consensus):** เป็นขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนจะได้สรุปประเด็นการพัฒนา วิธีการพัฒนา และความเป็นไปได้ในการจัดการกับปัญหาในชุมชนร่วมกัน

6. การสร้างแผนอย่างมีส่วนร่วมและลงมือทำ (Plan & Action): การลงมือทำอย่างจริงจังอาจสร้างผลกระทบต่อภาคส่วนต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนในรูปแบบที่ไม่คาดคิด ดังนั้นการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) จึงเป็นทักษะสำคัญในระหว่างการพัฒนาแผนของชุมชนและเมือง

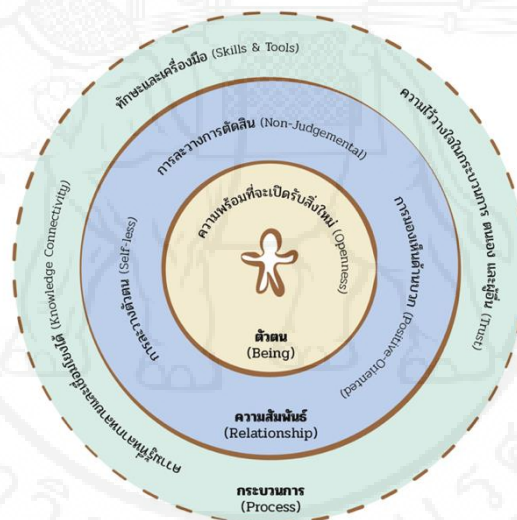
ผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้ (Learning Facilitator)

งานวิจัยนี้ได้พบตัวแบบคุณลักษณะของผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้ 3 องค์ประกอบ (รูปที่ 5) ที่มีความสำคัญต่อการอำนวยกระบวนการเรียนรู้สำหรับบุคคล กลุ่ม และชุมชนหรือเมือง ได้แก่

1. องค์ประกอบระดับตัวตน (Being): ผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้ควรมีจิตใจที่พร้อมเปิดรับความเป็นไปได้ใหม่ๆ มีความพร้อมที่จะลงมือช่วยเหลือ และไม่ยึดติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง องค์ประกอบนี้ช่วยให้ผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้สามารถรับรู้ความรู้สึกและความต้องการของผู้เรียนรู้ได้อย่างฉับไว

2. องค์ประกอบระดับความสัมพันธ์ (Relationship): เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้มีความกลมเกลียวกับผู้เรียนรู้และตัวตนของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ประกอบด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์ การห้อยแขวน การตัดสินใจ การมองเห็นด้านบวกของสรรพสิ่ง การละวางตัวตน และการมุ่งจุดสนใจไปที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นสำคัญ

3. องค์ประกอบระดับกระบวนการ (Process): ประกอบด้วยทักษะและเครื่องมือที่ผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้พึงมีพร้อมกับมีความไว้วางใจต่อสิ่งต่างๆ ได้แก่ ตนเอง ผู้ร่วมอำนวยกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้ เครื่องมือ ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถใช้งานเครื่องมือ ทักษะ และความรู้ได้อย่างดี

รูปที่ 5 คุณลักษณะของผู้อำนวยกระบวนการเรียนรู้

อภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

หลังการศึกษาเทียบกับโครงสร้างการดำเนินงานหรือหลักการทำงานอื่นๆ พบว่า โครงสร้างการจัดการอำนวยกระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยนี้มีความใกล้เคียงบางส่วนกับโครงสร้างการดำเนินงานในส่วนงานภาครัฐ เพียงแต่โครงสร้างเดิมที่เคยมีอยู่อาจไม่เคยถูกใช้เพื่อการพัฒนาชุมชนและเมืองมาก่อน แต่กลับถูกใช้ในการจัดการด้านการทหารเป็นหลัก (Darling & Parry, 2003) การทบทวนหลังอำนวยกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเปรียบเทียบกับที่ได้รับกับเป้าหมายในการดำเนินการแต่ละครั้งมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดวงจรการทบทวนกิจกรรม (Action Review Cycle: ARC) (DeGrosky & Parry, 2011) อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้มีจุดสนใจในด้านการสร้างการเรียนรู้ โดยพบว่ามีความคิดพื้นฐานเบื้องหลังในลักษณะเดียวกันกับการสร้างการเรียนรู้เชิงสรรคินิยม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองและนำไปสู่การสร้างสรรค์การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มและสังคม ดังนั้นจึงมีการผสมผสานแนวคิด

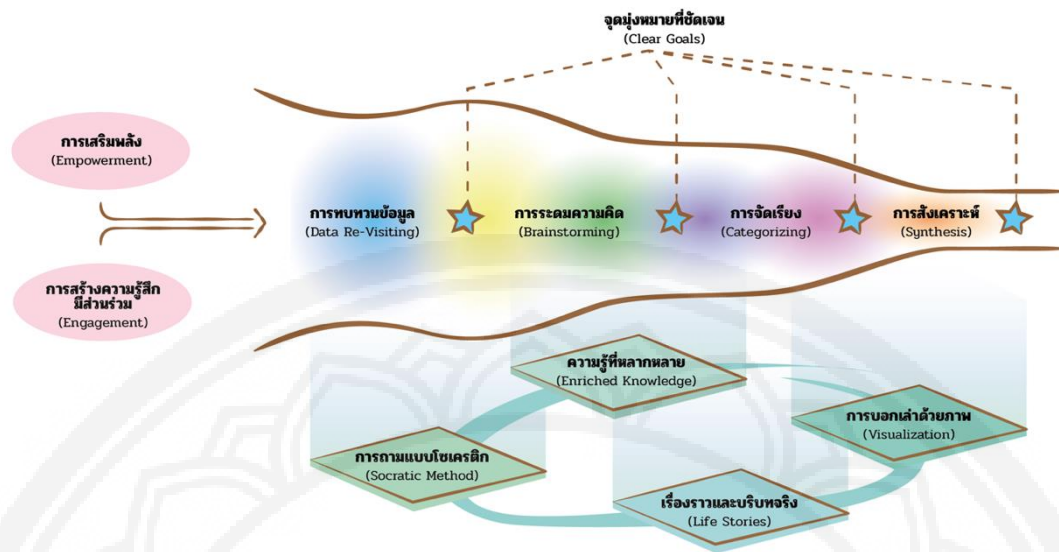
แบบจิตตปัญญาศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งมุ่งหมายให้ผู้เรียนรู้ได้สะท้อนคุณภาพและความต้องการภายในของตนเองและได้เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมตามหลักการทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสังคม (Social Learning Theory) ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ผ่านปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่น (von Schönfeld et al., 2020)

ลักษณะการจัดกระบวนการดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความต้องการของมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาทีม (Team Development) ตามแบบของหลักการสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Fundamental Interpersonal Relations Orientation: FIRO) (Danes et al., 2002; Griffin, 2006) โดยเมื่อพิจารณาบทบาทของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในแต่ละขั้นตอนที่พบในงานวิจัยนี้แล้ว พบว่าผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้จะต้องมีความสามารถในการเพิ่มและลดระดับการเข้าไปมีส่วนร่วมของตนเองได้อย่างเหมาะสม (ตารางที่ 2) ต่อยอดจากแนวคิดเกี่ยวกับพลวัตกลุ่ม (Group Dynamics) และการจัดการการให้ความสำคัญระหว่างบุคคลและกลุ่ม (Fierro, 2016) ซึ่งในช่วงต้นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้จะมีความจำเป็นที่จะต้องมีบทบาทในการทำให้กลุ่มไว้วางใจด้วยการสร้างความสนใจร่วมของกลุ่ม (Facilitator-Dependent) ในช่วงกลางผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้จะมีบทบาทในทางตรงกันข้าม คือ การถอยหนีออกจากจุดสนใจของกลุ่มและมีบทบาทในการสร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้นแก่ตัวผู้เรียนรู้แต่ละบุคคลหรือเกิดขึ้นบนความเป็นกลุ่ม (Facilitator Counter-Dependent) ในขณะที่ในช่วงท้ายจะมีลักษณะเป็นกลางโดยไม่ได้เป็นจุดสนใจสำคัญและไม่ได้พยายามถอยหนีตัวเองออกจากกลุ่ม แต่สามารถอยู่ร่วมกันกับกลุ่มได้อย่างกลมกลืน (Facilitator-Independent)

ตารางที่ 2 บทบาทของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง

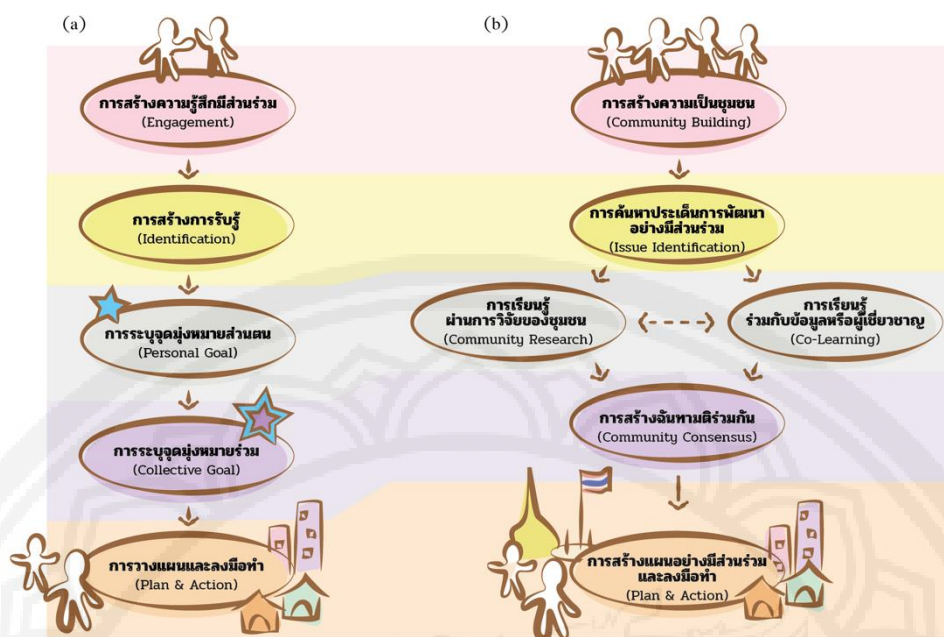
ขั้นตอนการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง	ความต้องการของมนุษย์ตามตัวแบบ FIRO	บทบาทของผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ (Facilitator Roles)
1. การสร้างความรู้สึกมีส่วนร่วม (Engagement)	Inclusion	มีบทบาทในการสร้างความสนใจร่วมของกลุ่ม (Facilitator-Dependent)
2. การสร้างการรับรู้ (Identification)	Control	มีบทบาทในลักษณะถอยหนี (Facilitator Counter-Dependent)
3. การระบุจุดมุ่งหมายส่วนตัว (Personal Goal)	Affection	
4. การระบุจุดมุ่งหมายร่วม (Collective Goal)	Integration	ลดบทบาทของตนเองลง (Facilitator-Independent)

หากพิจารณาตามหลักการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) จะพบว่าการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนและเมืองอาจนำมาใช้ร่วมกันได้ (Razzouk & Shute, 2012) โดยให้ความใส่ใจต่อขั้นตอนการทบทวนข้อมูล ให้ผู้เรียนรู้ได้เผชิญกับประเด็นปัญหาด้วยตนเองจนเกิดความรู้สึกตระหนักและเข้าใจ ผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ อาจสนับสนุนให้ผู้เรียนรู้ได้ทดลองใช้แผนงานที่ตนเองได้จัดทำขึ้นในพื้นที่ต้นแบบและได้ประเมินผลการใช้งาน เพื่อให้สามารถนำผลการใช้งานมาปรับปรุงแผนให้ดีขึ้นก่อนนำไปใช้งานในพื้นที่จริง เมื่อผนวกหลักการคิดเชิงออกแบบเข้ากับการดำเนินกระบวนการเรียนรู้ที่พบในงานวิจัยนี้ จะพบว่ามีพื้นฐานของระบบนิเวศเชิงกระบวนการของการเรียนรู้ที่มีการเสริมพลังและสร้างความมั่นใจว่าแต่ละบุคคลสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียมกัน (รูปที่ 6) ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้จะปลุกเร้าให้ผู้เรียนรู้เกิดการเรียนรู้ในลำดับขั้นที่สูงขึ้นด้วยการใช้คำถามแบบโซเครติก (Socratic Method) (Delić & Bećirović, 2016) และรักษาระดับความชัดเจนของเป้าหมายในแต่ละขั้น พร้อมกันนั้นก็สนับสนุนผู้เรียนรู้ด้วยองค์ความรู้ที่หยิบจับมาใช้ได้ทันที ผสานองค์ความรู้เข้ากับบริบทและเรื่องราวจริง และทำให้ข้อมูลต่างๆ ในระหว่างการเรียนรู้นั้นถูกบอกเล่าและตกตะกอนเป็นภาพ

รูปที่ 6 ระบบนิเวศเชิงกระบวนการของการเรียนรู้

กระบวนการพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดคล้องกับความต้องการและลงมือทำอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Learning and Action: PLA) (O'Reilly-de Brún et al., 2015) ในการวิจัยนี้ พบว่า การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดคล้องกับความต้องการที่คล้ายคลึงกับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในกลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง (รูปที่ 7) จึงอาจกล่าวได้ว่า การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ในระดับกลุ่ม องค์กร และชุมชนหรือเมืองต่างก็มีโครงสร้างแกนกลางพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ด้วยการคิดเชิงเปรียบเทียบ เมืองและชุมชนจึงนับว่าเป็นระบบ (System) ซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อย (Subsystems) ที่ทำงานสอดคล้องกันและนำมาสู่ผลลัพธ์ด้านศักยภาพและคุณลักษณะของชุมชนและเมือง ในทำนองเดียวกันกับสิ่งมีชีวิตระดับปัจเจก (Organism) ซึ่งประกอบด้วยอวัยวะ (Organs) และระบบการทำงานย่อยซึ่งทำงานสอดคล้องกันและก่อร่างมาสู่การแสดงออกและคุณลักษณะของสิ่งมีชีวิตนั้น การอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและเมืองที่มีประสิทธิภาพจึงอาจทำได้ด้วยการเริ่มต้นที่การทำความเข้าใจฐานรากและการสร้างความรู้สึกร่วมกัน เช่นเดียวกันกับการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลซึ่งเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจตนเองและการสร้างความรู้สึกร่วมกันของบุคคลนั้น ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดคล้องกับความต้องการ ความเชื่อมั่นในความสามารถของคนทุกคนจึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดนิติรัฐ (Legal State) และนิติธรรมหรือการปกครองของกฎหมาย (Rule of Law) ซึ่งให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกันในทุกกระนาบ และเป็นพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตย

รูปที่ 7 เปรียบเทียบองค์ประกอบในการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้กลุ่มเพื่อการเปลี่ยนแปลง (a) กับอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองแบบสอดประสาน (b)

จากข้อค้นพบทั้งหมดเกี่ยวกับการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยนี้ นำมาสู่ข้อสังเกตเกี่ยวกับความสำคัญของการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่ม องค์กร ชุมชน และเมืองต่อไป เนื่องจากการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงชุมชนและเมืองแบบสอดประสานจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากคนในชุมชนไม่เปิดใจรับฟังกันและไม่มุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนและเมืองร่วมกันอย่างแท้จริง ดังนั้น กระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและมองเห็นคุณค่าของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมจึงเป็นจุดเริ่มต้นซึ่งควรได้รับการใส่ใจในอันดับต้นๆ ในการพัฒนาชุมชนและเมือง มีองค์ประกอบสำคัญ คือ การอำนวยการกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้ และผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้ โดยผู้เรียนรู้และผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้ อาจไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ที่แบ่งแยกกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้ต้องมีบทบาทในการเป็นผู้เรียนรู้ได้ และในขณะเดียวกันผู้เรียนรู้ก็สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ตนเองและผู้อื่นด้วยได้ตลอดเวลาอย่างเป็นพลวัต

จากการเปรียบเทียบสมรรถนะของผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้ในการวิจัยครั้งนี้พบว่ามีความสอดคล้องบางส่วนกับตัวแบบของสมาพันธ์ผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้นานาชาติ (International Association of Facilitators: IAF) (Pierce et al., 2000) อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบด้านตัวตนที่เกี่ยวกับจิตใจที่ปล่อยวางและเปิดกว้างในงานวิจัยนี้พบว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการเกิดสมรรถนะด้านอื่นๆ ซึ่งรวมถึงการทำให้สมรรถนะด้านอื่นดำรงอยู่ต่อไปและถูกนำไปใช้ได้เหมาะสม การพัฒนาจิตใจที่ปล่อยวางและเปิดกว้างของคนในชุมชนและในผู้ออำนวยการกระบวนการเรียนรู้จึงอาจเป็นจุดตั้งต้นที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนและเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาจากกรณีศึกษาในพื้นที่ 5 จังหวัดของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ น่าน แม่ฮ่องสอน ระยอง และอุดรธานี โดยใช้กระบวนการวิจัยฐานรากเพื่อศึกษาจุดร่วมของการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนและเมือง รวมทั้งมีการตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลและมุ่งให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการอำนวยการกระบวนการเรียนรู้ไปใช้งานได้ในพื้นที่ที่หลากหลาย แต่ด้วยข้อจำกัดและบริบทที่แตกต่างหลากหลายของชุมชนที่อยู่นอกเหนือจากกลุ่มพื้นที่ที่ใช้ศึกษาในงานวิจัยนี้ อาจทำให้ต้นแบบที่สังเคราะห์ได้จากงานวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัดบางประการซึ่งไม่สามารถนำไปใช้ได้โดยตรงในบางพื้นที่ และอาจจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการหรือลักษณะ

แนวทางการใช้งานให้สอดคล้องกับบริบทจริงในพื้นที่อีกครั้ง โดยการศึกษาบริบทของพื้นที่อย่างจริงจังและการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการอำนวยความสะดวกการเรียนรู้ของคนในพื้นที่อาจเป็นจุดเริ่มต้นที่ผู้ใช้งานอาจต้องให้ความสนใจเป็นลำดับแรก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยหวังว่าข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้จะสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางตั้งต้นในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนและเมืองอื่นได้ในเบื้องต้นก่อนจะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทจริงในพื้นที่ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) สัญญาเลขที่ TRP62A0001 ขอขอบคุณ รศ.ดร.ปิ่น เทียงบุรณธรรม ที่ให้คำปรึกษาและสนับสนุนองค์ความรู้ด้านการวางแผนและการพัฒนาเมือง ขอกราบขอบพระคุณพระครูปลัดอานนท์ วิสุทโธ นพ.มงคล ลัคนาเลิศ และ คุณกานต์ ปราณีตศิลป์ ที่อำนวยความสะดวกและสนับสนุนการศึกษาวิจัยในจังหวัดเชียงใหม่ น่าน และแม่ฮ่องสอนตามลำดับ ขอขอบคุณ ผศ. มณฑา เขียวสะอาด ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา ขอขอบคุณคุณจิตตพล แก้วนิล สำหรับองค์ความรู้ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการอนุเคราะห์ด้านที่พักอาศัยแก่ผู้วิจัยในจังหวัดเชียงใหม่ ความสำเร็จในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่ได้รับการอนุเคราะห์จากประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในชุมชนล้ามช้าง ประโยชน์อันใดที่เกิดขึ้นจากผลงานวิจัยนี้ขอมอบให้เป็นผลสำเร็จร่วมแก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งที่ได้เอื้อนามและที่ไม่ได้เอื้อนามทั้งหมด

References

- Alvarez, M. C. (1990). Knowledge Activation and Schema Construction. In *the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Boston, Massachusetts, 16-20 April 1990*. USA: ERIC.
- Asdomnithee, S., Sophonsuwapap, P., & Tattiyakul, K. (2020). The Contemplation-Oriented Transformative Learning Facilitation for Cultivating Eco-cultural Entrepreneurs of the Bang Pakong Communities. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University*, 28(2), 265-294. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/238946>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London, UK: Penguin Adult.
- Berta, W., Cranley, L., Dearing, J. W., Dogherty, E. J., Squires, J. E., & Estabrooks, C. A. (2015). Why (We Think) Facilitation Works: Insights from Organizational Learning Theory. *Implementation Science*, 10, 1-13. <https://doi.org/10.1186/s13012-015-0323-0>
- Bohm, D. (2013). *On Dialogue*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Bond, M. (2020). Facilitating Student Engagement through the Flipped Learning Approach in K-12: A Systematic Review. *Computers & Education*, 151, 103819. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103819>
- Chapman, S. G. (2012). *The Five Keys to Mindful Communication: Using Deep Listening and Mindful Speech to Strengthen Relationships, Heal Conflicts, and Accomplish your Goals*. Boulder, CO: Shambhala Publications.

Chen, G., Li, X., Liu, X., Chen, Y., Liang, X., Leng, J., ... Huang, K. (2020). Global Projections of Future Urban Land Expansion under Shared Socioeconomic Pathways. *Nature Communications*, 11, 1–12. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-14386-x>

Cooperrider, D. L., & Whitney, D. (2001). A Positive Revolution in Change: Appreciative Inquiry. *Public Administration and Public Policy*, 87, 611–630.

Danes, S. M., Rueter, M. A., Kwon, H.-K., & Doherty, W. (2002). Family FIRO Model: An Application to Family Business. *Family Business Review*, 15(1), 31–43. <https://doi.org/10.1111/j.1741-6248.2002.00031.x>

Darling, M. J., & Parry, C. S. (2003). *From Post-Mortem to Living Practice: An In-depth Study of the Evolution of the After Action Review*. Florida, USA: Signet Consulting Group.

DeGrosky, M. T., & Parry, C. S. (2011). Beyond the AAR: The Action Review Cycle (ARC). In *Proceedings of 11th International Wildland Fire Safety Summit, 4–8 April 2011, Missoula, Montana, USA*. Missoula, Montana, USA: International Association of Wildland Fire.

Delić, H., & Bećirović, S. (2016). Socratic Method as an Approach to Teaching. *European Researcher, Series A*, 111(10), 511–517. <https://doi.org/10.13187/er.2016.111.511>

Dismukes, R. K., & Smith, G. M. (2017). *Facilitation and Debriefing in Aviation Training and Operations*. Abingdon-on-Thames, UK: Routledge.

Fierro, R. S. (2016). Enhancing Facilitation Skills: Dancing with Dynamic Tensions. *New Directions for Evaluation*, 2016(149), 31–42. <https://doi.org/10.1002/ev.20177>

Gibbs, G. (1988). *Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods*. London: Further Education Unit.

Griffin, E. (2006). *A First Look at Communication Theory* (6th ed.). New York, USA: McGraw-Hill.

Johannes, J. (2012). *Contemplative Education: How Contemplative Practices can Support and Improve Education* (Master's thesis). Center for International Education, University of Massachusetts, Amherst, Massachusetts. Retrieved from https://scholarworks.umass.edu/cie_capstones/17

Kulikovskikh, I., Lipic, T., & Šmuc, T. (2020). From Knowledge Transmission to Knowledge Construction: A Step towards Human-Like Active Learning. *Entropy*, 22(8), 906. <https://doi.org/10.3390/e22080906>

Kwanmongkol, R., & Rattana-Ubol, A. (2020). Lifelong Learning and Transformative Learning with Happiness Development in Royal Thai Navy Organization. *RTNA Journal of Social Sciences, Humanities and Education*, 7(1), 17–30. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/rtna-socialj/article/view/242178>

McDaniel, S. (2014). *Every Space is a Learning Space: Encouraging Informal Learning and Collaboration in Higher Education Environments*. Minnesota, USA: BWBR.

Moore, M., Gould, P., & Keary, B. S. (2003). Global Urbanization and Impact on Health. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 206(4-5), 269-278. <https://doi.org/10.1078/1438-4639-00223>

Morgan, P. F. (2015). A Brief History of the Current Reemergence of Contemplative Education. *Journal of Transformative Education*, 13(3), 197-218. <https://doi.org/10.1177/1541344614564875>

Na Chiangmai, C. (2017). Creating Efficient Collaboration for Knowledge Creation in Area-Based Rural Development. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(2), 175-180. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2016.08.014>

OECD. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. Paris, France: OECD. Retrieved from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

O'Reilly-de Brún, M., de Brún, T., Okonkwo, E., Bonsenge-Bokanga, J.-S., De Almeida Silva, M. M., Ogbebor, F., ... MacFarlane, A. (2015). Using Participatory Learning & Action Research to Access and Engage with 'Hard to Reach' Migrants in Primary Healthcare Research. *BMC Health Services Research*, 16, 25. <https://doi.org/10.1186/s12913-015-1247-8>

Pierce, V., Cheesebrow, D., & Braun, L. M. (2000). Facilitator Competencies: Group Facilitation. *A Research and Applications Journal*, 2(2), 24-31.

Purbani, K. (2017). Collaborative Planning for City Development. A Perspective from a City Planner. *Scientific Review Engineering and Environmental Sciences*, 26(1), 136-147. <https://doi.org/10.22630/PNIKS.2017.26.1.12>

Razzouk, R., & Shute, V. (2012). What is Design Thinking and Why is it Important? *Review of Educational Research*, 82(3), 330-348. <https://doi.org/10.3102/0034654312457429>

Rosenberg, M. B., & Chopra, D. (2015). *Nonviolent Communication: A Language of Life: Life-Changing Tools for Healthy Relationships* (3rd ed.). California, USA: PuddleDancer Press.

Seyfang, G., & Haxeltine, A. (2010). *Growing Grassroots Innovations: Exploring the Role of Community-Based Social Movements for Sustainable Energy Transitions* (CSERGE Working Paper EDM, No. 10-08). The Centre for Social and Economic Research on the Global Environment (CSERGE), University of East Anglia, Norwich. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48802/1/626009804.pdf>

Sibbet, D. (2001). A Graphic Facilitation Retrospective. In *the International Association of Facilitators: The Art and Mastery of Facilitation-Navigating the Future IAF Conference, 2001 Minnesota, 16-20 May 2001*. Retrieved from <https://davidsibbet.com/>

Tait-McCutcheon, S., Drake, M., & Sherley, B. (2011). From Direct Instruction to Active Construction: Teaching and Learning Basic Facts. *Mathematics Education Research Journal*, 23(3), 321. <https://doi.org/10.1007/s13394-011-0018-z>

von Schönfeld, K. C., Tan, W., Wiekens, C., & Janssen-Jansen, L. (2020). Unpacking Social Learning in Planning: Who Learns What from Whom? *Urban Research & Practice*, 13(4), 411-433. <https://doi.org/10.1080/17535069.2019.1576216>

Wamsler, C. (2020). Education for Sustainability: Fostering a More Conscious Society and Transformation towards Sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(1), 112-130. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-04-2019-0152>

Waters, L., Barsky, A., Ridd, A., & Allen, K. (2015). Contemplative Education: A Systematic, Evidence-Based Review of the Effect of Meditation Interventions in Schools. *Educational Psychology Review*, 27, 103-134. <https://doi.org/10.1007/s10648-014-9258-2>

Xing, K., Ness, D., & Lin, F.-R. (2013). A Service Innovation Model for Synergistic Community Transformation: Integrated Application of Systems Theory and Product-Service Systems. *Journal of Cleaner Production*, 43, 93-102. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.052>